

DIE PROTOKOLLE DES ÖSTERREICHISCHEN MINISTERRATES 1848–1867.

III. Abteilung: Das Ministerium Buol-Schauenstein. Band 7.
(4. Mai 1858 – 12. Mai 1859.)

Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2015. LIV+408 oldal

A nagy vállalkozás, az 1849 és 1867 közötti bécsi minisztertanács jegyzőkönyveinek közreadása e kötettel lezárult, negyvenöt év alatt huszonhét kötet jelent meg. Kezdetről nagy lendületet adott ez e korszak kutatásának, és stimuláló hatása egészen biztosan még sokáig érezhető lesz. Az utolsó darab is felvonultatja a sorozat erényeit: a pontos szövegközlést, informatív jegyzeteket, hasznos segédleteket (irodalomjegyzék, rövidítésjegyzék, régies kifejezések jegyzéke, a miniszteri konferencia résztvevőinek névsora, személy- és helységnév mutató) s nem utolsósorban tömör, a kötetben tárgyalt legfontosabb tárgyakban biztos kézzel eligazító bevezetőt a dokumentumokat sajtó alá rendező Stefan Malfèr tollából.

Lassú folyású, mondhatnánk, kormányzati szempontból unalmas korszakként kezdődik 1858 késő tavaszán a kötetben foglalt periódus. A korlátlan uralkodói szuverenitás kormányzatának fogaskerekei kijelölt pályájukon mozogtak – úgy tűnhetett, jó ideig így is marad ez. Az 1852 késő tavaszán az uralkodó tanácsadó testületévé degradált miniszteri konferencia végezte rutin teendőit: tárgyalt elsőrendű fontosságú politikai kérdésekről, mint például Miksa főherceg lombardia-velencei főkormányzó javaslatáról az észak-itáliai tartományok intézményeinek részbeni átszervezésére, az adórendszer reformjáról, a magyarországi politikai közhangulatot alapvetően meghatározó pénzügyi panaszokról, a magyarországi protestáns egyházak viszonyainak tervezett szabályozásáról; s rendre megvitattak a miniszterek harmadrendűnek is csak nehezen minősíthető ügyeket (mint például a volt zágrábi polgármester nyugdíjügyét vagy az eperjesi görög katolikus püspök egyszeri szubvenció igényét veteményeskert vásárlása céljából), melyek leginkább csak miniszterek közötti nézeteltérés vagy hatásköri villongások nyomán kerültek a minisztertársak szeme elé. Ezen időszak utolsó hónapjainak legfontosabb kérdése azonban: lesz-e háború a Piemonti Királyság, illetve szövetségese, Franciaország ellen, vagy sem – egyáltalán nem került e „testület” elé. A háborús készülődés döntéseit – és ezzel e kötetben foglalt legizgalmasabb dokumentumokat – ugyanis nem a miniszteri konferencia jegyzőkönyvsorozata, hanem az uralkodó által elnökölt szűkebb tanácskozó konferenciákról készült feljegyzések tárják elének 1859. január eleje és április vége között nyolc alkalommal, melyek összessége függelékként szintén e kötetben látott először napvilágot.

Az 1852-től kiépült kormányzati szerkezet gyenge pontjai világosan kirajzolódnak: a miniszterek előterjesztéseiket közvetlenül az uralkodóhoz juttatták el, jelentéktelen ügyekben is uralkodói döntésre várva. A miniszteri konferencia elé csak akkor került egy kérdés, ha az uralkodó úgy rendelte, így sok esetben érezhették azt a miniszterek, hogy egy-egy társuk az ő hátuk mögött győzködi az uralkodót olyan kérdésekben, amelyek az általános politikai irányvonalat is érintik. Ezekben a hónapokban leggyakrabban Karl Ludwig Bruck báró pénzügyminisztert érte a vád, hogy a miniszterek csak egyes gazdaságpolitikai kérdésekben nyilváníthatnak véleményt, miközben a gazdaságpolitika általános elvei nem kerülnek megvitatásra, ráadásul alkalmanként nagyjelentőségű lépésekről is (mint például az úgynevezett déli államvasút magánkézbe adása) csak utólag, egy elintézendő mellékes ügy kapcsán, mintegy „véletlenül” értesült még Alexander Bach belügyminiszter is (142.). De az is abszurd helyzetet eredményezett, hogy a pénzügyminiszternek – bár ő ott ült a háború ügyéről tanácskozó szűkebb összejöveteleken is – nem volt pontos tudomása arról, hogy tulajdonképpen milyen nagyságú összeget kell előteremtenie a háborús készülődés katonai kiadásainak

fedezésére, csak utólag konstatálhatta, hogy az uralkodó mekkora költségvetési túllépést engedélyezett katonái számára (275–276.). E szűkebb tanácskozásokra uralkodói meghívót nem nyert miniszterek pedig úgy tárgyaltak a háborús előkészületek pénzügyi kényszerteen-dőről, hogy semmiféle hivatalos információval nem rendelkeztek az éppen folyó diplomáciai tárgyalások állásáról és kilátásairól.

Ebben az időszakban a döntéshozókat a következő témakörök foglalkoztatták leginkább: 1858 nyarán, majd az év végén mindenekelőtt az államháztartás fokozódó egyensúlyi gondjai, „a pénzügyi katasztrófa” fenyegetése (180.) közepette bevezetett pénzreform hatásainak és következményeinek a kezelése vette igénybe figyelmüket, valamint a bevételeket fokozó, a kiadásokat pedig csökkentő pénzügyminiszteri javaslatok. Bruck azonban ez utóbbi terén rendre alulmarad a politikai küzdelmekben, minisztertársai sorra megghiúsítani igyekeztek takarékossgot célzó lépéseit. A bevételek emelésére törekvő terveit az egyenes adók rendszerének teljes átszervezésére, a fogyasztási adók kiterjesztésére, a magyarországi dohánymonopólium addig nyitva hagyott kiskapuinak bezárására persze szintén nem lelkesítették minisztertársait, ahogyan Albrecht főherceg magyarországi katonai és polgári főkormányzót sem. 1859 kora tavaszától pedig a hadviselésre való felkészülés terelte kényszerpályára a pénzügyi kormányzatot: kényszerkölcsön kiírása, a papírpénz ezüstre való átváltásának ideiglenes felfüggesztésének mérlegelése után a rendkívüli háborús adópótlék kivételére irányába. A miniszterek által kifejtett, óvatosságra intő politikai ellenvetések olvastán nyilvánvalóvá válik az olvasó számára, hogy a szigorúan centralizált, költséges államrendszer háború nélkül is elért állampolgárainak anyagi erejét politikai kockázat nélkül kizsigerelő képességének határmezsgyéjére, ahol az egyedül üdvözítő pénzügyi intézkedéseket már legalábbis kockázatosnak teszik a politikai megfontolások, ha nem egyenesen megghiúsítják.

Az 1857. évi gazdasági válság lenyomata is kimutatható a vitákon, mely válságot ugyan Brucknak sikerült ügyesen kezelnie, de a vasipar, elsősorban a vasútépítések számára dolgozó üzemek válsága tartós maradt, s az állami segítség utáni kiáltás nyomán a kormánynak döntenie kellett a Bruck által javasolt liberalizált és az állami paternalizmust kizáró iparpolitika vagy a régi típusú protekcionista vámpolitikához való visszatérés között. Ezekre a hónapokra estek a szintén liberális gazdaságpolitikai elvekre épülő iparrendtartás rendelkezéseinek vitái is, ezen tanácskozások jegyzőkönyvei azonban sajnos nem maradtak fenn.

Az állami hivatalnokok státusa több ponton is a miniszteri viták témájaként tűnik fel. Ezek a viták rávilágítanak arra, hogyan tekintett e kormányzati kurzus hivatalnokaira: miközben természetesen feltétlen hivatali engedelmisséget és politikai lojalitást várt el, az állam és hivatalnokok közötti viszonyt jogok és kötelezettségek előzetes meghatározására épülő „jogviszonynak” tekintette, melyben minden önkényt kerülni kell az államhatalmat az uralkodó megbízásából gyakorlókról. Az abszolutizmus és „a jogelvűség legfelsőbb képviselője és védelmezője”-ként fellépő állam (11.) összeegyeztethetőségére épülő kormányzati önkép a neoabszolutizmus legitimációs elveinek velejét villantja fel előttünk. A miniszterek, de minden bizonnyal az uralkodó is hittelt vallotta: a korlátlan uralkodói szuverenitás nem jelent önkényuralmat, a jogállamiság legfőbb védő elve az uralkodói igazságosság – s nem a népszuverenitás elvére épülő alkotmányosság.

Jelentős szerep jutott ezekben a hónapokban különböző egyházpolitikai kérdéseknek. Ezek sorában a legfontosabb a magyarországi protestáns egyházak szervezete szabályozásának 1849 óta függőben levő ügye volt, melynek a korábbi nekilódulások, majd elbizonytalanodások után 1858 őszén Leo Thun und Hohenstein vallás- és oktatásügyi miniszter újabb előterjesztése lendületet adott. Míg korábban az uralkodó hallgatott a politikai veszélyekre figyelmeztető, óvó hangokra, most láthatólag meggyőzte Thun a további

halogatás veszélyeiről: már a háború árnyékában kerül sor a pátens szövegének részletes miniszteri vitájára, hogy a háború után, 1859. szeptember 1-jén az évtized talán legnagyobb kormányzati botlásaként kibocsássa az uralkodó a Protestáns Pátent, mely a kormányzati rendszer elleni általános politikai tiltakozó tömegmozgalom kibontakozására adott alkalmat Magyarországon.

Úgy tűnhet, az államháztartási ügyeket leszámítva a politikai kormányzat pozíciója szilárd és rendíthetetlen volt, számottevő politikai változtatások szóba sem nagyon kerültek. Ugyanakkor a politikai döntéshozók, ha nem is tudatosult bennük, de már távolról sem ültek oly biztosan a magas lovon. Egy-egy tervezett intézkedés tárgyalásakor visszatérő szempont annak lehetséges kedvezőtlen befolyása a közvéleményre, ami inkább az arról való lemondást, illetve halasztást vagy legalábbis annak közzétételéről való lemondást javallhatja. Ez persze magától értetődő is lehetne, ha nem ismernénk az önbizalomtól duzzadó fiatal uralkodó és általában véve a neoabszolutizmus első éveinek politikai retorikáját és gyakorlatát, melyben kifejezetten irányelv volt, hogy a kormányzat nem engedheti magát befolyásolni külső körülményektől, így a közhangulattól sem, hiszen az a gyengeség látszatát keltené. Az erő és erőfölény retorikájához és szempontrendszeréhez képest a miniszterek gondolkodásába immáron beszivárgott a politikai célszerűség mérlegelése és a közvélemény politikai tényező voltának csendes tudomásul vétele. A felismerés, hogy az uralkodói teljhatalom egyedül 1848–49 forradalmi után nem biztosít szilárd legitimitációt, tetten érhető, ahogy igyekeztek a Protestáns Pátens indoklásába beemelni a magyarországi protestánsok jogállását biztosító törvényeket, mindenekelőtt az 1791. évi XXVI. törvénycikket.

Árulkodó az a vita is, amelyet arról folytattak a miniszterek, célszerű-e a Protestáns Pátenshez kapcsolva külön iratban kijelenteni, hogy a pátens hatályon kívül helyezi az 1848. áprilisi törvények XX. cikkelyét „A vallás dolgában”. Thun ezt feltétlenül szükségesnek látta azzal érvelve, hogy Magyarországon hallgatólagosan érvényben lévőnek tekintik azt (különösen az ortodoxokra vonatkozó 6., illetve a görög katolikusok és ortodoxok közötti áttérések nyomán kialakult templombirtoklási vitákra vonatkozó 7. paragrafust). Ezzel szemben Bach és a többi miniszter óvott attól, hogy ezt a „kényes államjogi kérdést” (267.) érintsék, egyébként is, ha e cikkely esetén deklarálják érvénytelenítését, azzal mintha azt sugallná, hogy a többi cikkely még hatályban maradt, s csak politikai agitációt ébreszthetnének. A kormányzat tíz éven keresztül gondosan kerülte, hogy bármilyen módon említse szabályozásaiban az 1848. áprilisi törvényeket (Nádasdy Ferenc gróf igazságügy-miniszter szerint ettől egyetlen egyszer tértek csak el), ehhez kell ragaszkodni a továbbiakban is (268.). Ez már nem a magabiztos hódító hangja, sokkal inkább a mérlegelő politikusoké.

A Magyarországot közvetlenül érintő, eddig még nem említett ügyek sora is igen hosszú: szombati táncmulatságok tartására, illetve tilalmára vonatkozó javaslat, a dohánymonopólium rendelkezéseinek módosítása: terv az engedélyezett termelhető mennyiség egyharmadra csökkentésére és a saját használatra engedélyezett dohánytermelés teljes tilalmára, német telepes községek viszonyainak rendezése, az erdélyi egyházi földterhementesítés szabályozása, az útvám intézményének újra bevezetése Magyarországon, a túladóztatás elleni panaszok elbírálása alatt az adóbehajtás enyhítése, a vegyesházassági ügyekből származó konfliktusok kezelése Erdélyben.

A tudománynak – olvashatjuk a kötet előszavában – szüksége van hosszú távú projektekre, felelős tudománypolitika, történettudományi műhelyek és tudósok együttműködésére. Ez teremtheti meg a lehetőséget ily nagy vállalkozások elindításához és sikeres befejezéséhez. Most már a minél szélesebb körű hasznosítás feladata vár ránk.

Deák Ágnes